

Дацюк Т. К.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Лехан Л. Б.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

СТАНОВИЩЕ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

THE CONDITIONS OF PEOPLE WITH DISABLEMENTS IN INDEPENDENT UKRAINE: SOCIO-LEGAL ASPECT

Статтю присвячено дослідженню правового і соціального становища людей з інвалідністю в Україні в роки незалежності. Вивчено сучасний стан нормативно-правових документів, які визначають статус людей з інвалідністю, їх права на соціальний захист із боку держави. Окреслено проблеми в їх реалізації, а звідси і забезпеченні гідного життя людей з обмеженими можливостями. Обґрунтовано необхідність тісної взаємодії держави і громадянського суспільства у створенні гідних умов життєдіяльності людей з інвалідністю.

Ключові слова: людина з інвалідністю, Конвенція про права осіб з інвалідністю, соціальна політика, громадянське суспільство.

Статья посвящена исследованию правового и социального состояния людей с инвалидностью в Украине в годы независимости. Изучено современное состояние нормативно-правовых документов, которые определяют статус людей с инвалидностью, их права на социальную защиту со стороны государства, обеспечение достойной жизни людей с ограниченными возможностями. Обоснована целесообразность тесного взаимодействия государства и гражданского общества в создании достойных условий жизнедеятельности людей с инвалидностью.

Ключевые слова: человек с инвалидностью, Конвенция прав людей с инвалидностью, социальная политика, гражданское общество.

The article is about the research of legal and social conditions of people with disablement in Ukraine during independency years. The current state of regulatory documents which determine the status of people with disablement, their rights on social protection from state's side has been learnt. The problems of realization and providing a decent life for people with disablements were outlined. Expediency of close interaction of state and civil society in providing decent life conditions of people with disablements was justified.

Key words: person with disablement, Convention about the rights of people with disablements, social policy, civil society.

Зі здобуттям Україною незалежності в нашій державі почалося формування людиноцентризму – філософії творення людини – конкретної, живої, енергійно напруженої, діяльність якої зумовлена єдністю розуму і душі. Як зазначив В. Кремень: «Поняття людиноцентризму сповнене глибокого філософського змісту. ... Тілесність, обдарованість, духовність, освіченість, моральність, егоїзм, розумність, цілеспрямованість – усе це є фрагментами постійно змінюваної картини буття людини, які розкривають її нові аспекти, але не вичерпують нескінченного змісту».

З огляду на це становище людей з інвалідністю актуалізує вивчення питання про наявність умов для їх повноцінної життєдіяльності.

Мета статті полягає у вивченні нормативно-правових документів, які гарантують умови для усебічного розвитку осіб з обмеженими можливостями. Завдання дослідження – здійснення аналізу становища людей з інвалідністю, з'ясування основних тенденцій у сфері забезпечення конституційних прав людей зазначеної категорії, визначення державної політики та її взаємодії з громадянським суспільством.

Теоретичні і практичні аспекти вказаної теми розглядали Бармашина Л.М. [1], Іванова О.Л. [2], Куце-

вич В.В. [3], Склярєнко Ю. [4], Скуратівський В.А. [5] та інші.

Усі члени українського суспільства мають гарантовані Конституцією України права людини і громадянина – вони включають громадянські, культурні, економічні, політичні і соціальні права, які закріплені в Основному законі другого розділу «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Проте особи, які мають інвалідність у силу своєї фізичної обмеженості, частіше бувають виключені з політичного життя, мають недостатню соціальну забезпеченість із боку держави і не мають повноцінної можливості задовольняти свої культурні права. Стаття 23 Конституції України свідчить, що «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості». У статті 24 зазначено, що «громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом» [6]. Отже, громадянам, які мають інвалідність, гарантовано забезпечення всіх конституційних прав і свобод.

За роки незалежності було створено достатню нормативно-правову базу, яка регулює державну соціальну політику стосовно людей з обмеженими можливостями. Зокрема, це Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 12 березня 1991 р. № 875-12 [7], в який протягом 2000–2001 рр. було внесено суттєві зміни, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [8], Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2022 р. [9], Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. [10], «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. [11], Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 р. [12], Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. «Про затвердження Порядку надання статусу інваліда війни особам, які отримали інвалідність унаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпечення її проведення» [13], Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2018 р. № 119 «Деякі питання соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності» [14] та інші законодавчі акти, норми яких визначають додаткові державні соціальні гарантії окремим категоріям інвалідів: інвалідам війни, інвалідам із числа осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, інвалідам із числа військовослужбовців тощо.

Нормативно-правові документи, які забезпечують життєдіяльність людей з інвалідністю, – це, зокрема, Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» 21 березня 1991 року [7], Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року [15], Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року [16], Указ Президента України «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» від 18 грудня 2007 р. [17], Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг» від 23 травня 2017 р. [18], Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 80 «Порядок надання окремим категоріям осіб послуг із комплексної реабілітації (абілітації)» [19], Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2006 р. № 999 «Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями» [20], Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1836 «Порядок надання дотації роботодавцю за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів на створення спеціальних робочих місць для інвалідів, зареєстрованих у державній службі зайнятості» [21].

Серед державних установ вирішенням соціальних питань людей з інвалідністю в Україні опікують-

ся Міністерство соціальної політики, Міністерство охорони здоров'я, Міністерство освіти, Фонд соціального захисту інвалідів та органи місцевого самоврядування шляхом створення і реалізації різноманітних програм, які мають задовольняти потреби людей з обмеженими можливостями.

Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року було прийнято Конвенцію про права осіб з інвалідністю, яка була відкрита для підписання 30 березня 2007 року. Ратифікація Конвенції Україною відбулася 16 грудня 2009 р. [22].

Підписанню Конвенції про права осіб з інвалідністю передували прийняття Декларації про права інвалідів (1995 рік), Всесвітньої програми дій відносно інвалідів (1981), підписання Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 46/119 від 17 грудня 1991 року «Принципи захисту психічно хворих осіб і поліпшення психіатричної допомоги» (1991), Резолюції «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (1993).

У радянські часи стереотипно вважалось, що інвалідність – це медичний термін, і особи з фізичними вадами потребували лише медикаментозного лікування. У Конституції України у статті 3 зазначено, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [6]. Отже, держава бере на себе обов'язок забезпечити гідні умови життєдіяльності осіб з інвалідністю з метою повної реалізації їх конституційних прав і свобод, їх адаптації та залучення до суспільно-політичного життя.

У Постанові Кабінету Міністрів України від 29.11.2006 р. № 1652 «Про затвердження Порядку забезпечення окремих категорій населення технічними та іншими засобами реабілітації і формування відповідного державного замовлення переліку таких засобів» визначено механізм надання в безоплатне користування технічними та медичними засобами осіб з інвалідністю та дітей-інвалідів [23]. Це, зокрема, засоби для пересування; спеціальні засоби для самообслуговування та догляду; спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією; протезні вироби (включаючи протезно-ортопедичні вироби, ортопедичне взуття). Інваліди та діти-інваліди забезпечуються технічними та іншими засобами реабілітації. Розпорядженням «Про затвердження Плану заходів щодо поліпшення доступу до інформації осіб із вадами слуху шляхом субтитрування і сурдоперекладу» від 25.02.2009 р. № 209-р. [24] передбачаються заходи щодо виконання статті 21 «Свобода висловлення думки та переконань і доступ до інформації» Конвенції про права осіб з інвалідністю.

Отже, короткий аналіз нормативно-правової бази як вітчизняних, так і міжнародних документів дає підстави зробити висновок, що на законодавчому

рівні в Україні особи з інвалідністю мають усі можливості для реалізації свої конституційних прав. Про це засвідчують слова Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю В. Сушкевич, який зазначив, що «сьогодні в нас відбувається рух від соціальної ізоляції до інклюзії, поступова інтеграція людини з інвалідністю в суспільство. І є успішні приклади. Наприклад, є львівський завод, який виробляє перші в Україні трамваї для людей з інвалідністю. Є Національний спортивний комплекс «Олімпійський», який після «Євро-2012» зробили доступним для будь-якого глядача на візку, незрячого чи глухого. Про аеропорт «Бориспіль» можу сказати свідомо, зі знанням справи, – людей з інвалідністю тут обслуговують краще, ніж у Франкфурті. Також є потужна кампанія інклюзії в освіті. Прийнятий Закон «Про освіту» передбачає доступність освіти для дитини з інвалідністю». Проте він зауважив: «Ми починаємо усвідомлювати, що люди з інвалідністю – це такі ж громадяни України (з рівними правами, можливостями і проблемами). Адже, наприклад, проблеми з інфляцією чи цінами – однакові для всіх. Тільки у вас немає проблем із тим, аби зайти в будь-яку київську аптеку, а в мене – є. Людина з інвалідністю частіше за все не може проїхати громадським транспортом, зайти в супермаркет і купити там продукти. Парадоксально, але в людини, яка має вади здоров'я і, як наслідок, інвалідність, є проблеми з тим, аби потрапити в будь-який лікувальний заклад України (це один із найважчих дискримінаційних моментів у країні). До речі, приватні медичні заклади більш доступні, ніж державні – держава взагалі не звертає уваги на питання доступності для людини з інвалідністю у сфері охорони здоров'я». Хоча стаття 9 «Доступність» Конвенції про права осіб з інвалідністю зазначає про необхідність надання «особам з інвалідністю можливість вести незалежний спосіб життя й усебічно брати участь у всіх аспектах життя, держави-учасниці вживають належних заходів для забезпечення особам з інвалідністю доступу нарівні з іншими до фізичного оточення, до транспорту, до інформації та зв'язку, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій і систем, а також до інших об'єктів і послуг, відкритих або таких, що надаються населенню, як у міських, так і в сільських районах. Ці заходи, які включають виявлення й усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають доступності, повинні поширюватися». В. Сушкевич був автором понад 300 законодавчих ініціатив щодо прав і можливостей людей з інвалідністю. Він зазначає, «що багато з них були прийняті Верховною Радою і підписані Президентом. Утім, на жаль, він давно переконався, що статус чинного закону не значить, що його будуть виконувати. Саме невиконання норм українського законодавства – це наша найбільша проблема. Насправді, якби все те, що сьогодні є в законодавстві стосовно людей з інвалідністю, виконувалося, я переконаний, ми були би цивілізованою державою. Тому сьогодні треба говорити про відповідальність за невиконання законів України...». Уповноважений Президента зауважує, що інвалідність – це лише особливість

людини, пов'язана з дисфункцією організму, і не повинна призводити до її соціальної ізоляції в цивілізованій державі. У протилежному випадку це привід для дискримінації. Згідно з офіційною статистикою в Україні станом на 1 січня 2017 р. в Україні було 2 млн. 603 тис. 319 осіб з інвалідністю, за словами В. Сушкевича – не менше 3 млн., із них дець 6% – це діти з інвалідністю, а 94% – дорослі. Він вважає, що необхідно «зробити так, щоб всі люди, включаючи так звані маломобільні групи (людина на візку, на протезі, з порушеннями зору, слуху), мали рівні права і можливості», «треба усвідомити, що людина з інвалідністю – це звичайна людина, яка, при цьому, може викликати захоплення, адже вона досягає життєвого результату, долаючи чимало бар'єрів». Згідно із Законом «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» кожна людина з ураженнями опорно-рухового апарату має право на отримання безкоштовного автомобіля від держави. Втім, за словами В. Сушкевича, ця норма більше 15 років не виконується, бо уряди на неї кошти не виділяли.

Проблема інвалідності загострилася з початком агресії Російської Федерації на Сході України. Багато учасників бойових дій потребують лікування і реабілітації. Єдиний в Україні параолімпійський Західний реабілітаційно-спортивний центр не тільки працює зі спортсменами, а й допомагає воїнам АТО бути незалежними в цьому житті. Крім того, працює програма «Повернення до життя», яку фінансує НАТО. Як слушно зазначив Уповноважений Президента України з прав людей з інвалідністю, дуже багато представників громадянського суспільства борються за те, «щоб права всіх людей, які мають певні особливості, пов'язані з інвалідністю, були рівні» [25].

Сьогодні в нашій країні представники громадянського суспільства реалізують різні програми, які залучають людей з інвалідністю до соціального життя. Зокрема, Культурно-громадський центр SHELTER+ (Кривий Ріг, Україна) завдяки підтримці та сприянню Посольства Великої Британії в Україні (British Embassy, Kyiv) та Канадського Фонду підтримки місцевих ініціатив (Embassy of Canada in Ukraine) реалізують проект «Краще разом», який прагне надати молодим людям з інвалідністю доступ до мистецтва, об'єднуючи водночас і громаду [26]. Ініціатива «Доступно.UA» просуває ідею доступності міського простору та повноцінне включення людей з інвалідністю в життя суспільства [27]. Д. Щебетюк, співзасновник ініціативи «Доступно.UA» вважає, що «постійно повторювати «люди з інвалідністю» не варто, достатньо кілька разів у матеріалі згадати цей термін, а далі можна казати «такі люди» або, якщо йдеться про конкретну людину, – використовувати ім'я та прізвище, фото і так далі» [27]. Сьогодні працює програма (розпочалася в 2002 р.) Національної Асамблеї осіб з інвалідністю України «Безбар'єрна Україна», метою якої є співпраця з органами державної влади щодо ліквідації архітектурних і інформаційних бар'єрів та створення універсальної доступності. Цільова група цієї програми – особи з порушеннями опорно-рухового апарату, особи з ін-

валідністю по зору, слуху, маломобільні групи населення [25].

Координаторка правозахисної громадської організації «Fight For Right» Ю.Сачук, вважає, що «говорачи про людей з інвалідністю, варто використовувати «people first language», тобто мову, в якій на першому місці завжди є людина: дівчина на інвалідному візку, а не інвалід-колясочник; Гліб, у якого аутизм, а не аутист; учениця з інвалідністю, а не «децепешниця». ... І найважливіше – треба пам'ятати, що кожна людина з інвалідністю – це така ж людина, як і без інвалідності» [27].

У вересні 2018 р. у Кривому Розі пройшов третій міський фестиваль «Почуй мене». За словами голови організаційного комітету Павла Поварка, у місті близько 1000 глухих від народження людей, для яких мова жестів є рідною. Загалом у країні є проблеми

з освітою глухих, які іноді не можуть переказати прочитаний текст, бо не знають значення всіх слів мовою жестів, не вміють відмінювати слова. На заході були присутні представники Центру реабілітації слуху для дорослих і дітей, які консультували батьків щодо налаштування слухових апаратів та кахлеарної імплантації. Паралельно з працюючими локаціями в офісі БФ «Помогаєм» близько 30 поліцейських пройшли майстер-клас із вивчення мови жестів [28].

Таким чином, в Україні існує достатня нормативно-правова база для забезпечення і реалізації конституційних прав людей з інвалідністю. Але, як показує практика, ці норми в практичному житті не діють. Проте завдяки громадянському суспільству люди з обмеженими можливостями отримують все більше можливостей уникати ізоляції і залучатися до суспільного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бармашина Л.М. Формування середовища життєдіяльності для мало мобільних груп населення. К.: Союз-реклама, 2000, 89 с.
2. Іванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. К.: Академія, 2003, 107 с.
3. Куцевич В.В. Проектування середовища життєдіяльності з урахуванням потреб інвалідів. Будівництво України. 1999. № 3. С. 5–11.
- 4.Скляренко Ю. Створення середовища життєдіяльності для інвалідів це перехід до більш високого рівня комфорту для всіх людей. Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура. 2004. № 505. С. 306–328.
- 5.Скурятівський В. А. Соціальна політика. К.: Видавництво, 2000. 360 с.
6. Конституція України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
7. Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-12. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>.
8. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12>.
9. Закон України «Про психіатричну допомогу» від 22 лютого 2022 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14>.
10. Закон України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» від 28 лютого 1991 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/796-12>.
11. Закон «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>.
12. Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» від 16 листопада 2000 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14>.
13. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 вересня 2015 р. «Про затвердження Порядку надання статусу інваліда війни особам, які отримали інвалідність внаслідок поранення, контузії або каліцтва, одержаних під час безпосередньої участі в антитерористичній операції, забезпеченні її проведення». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685-2015-%D0%BF>.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2018 р. № 119 «Деякі питання соціального захисту постраждалих учасників Революції Гідності». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119-2018-%D0%BF>.
15. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>.
16. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 6 жовтня 2005 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15>.
17. Указ Президента України «Про додаткові невідкладні заходи щодо створення сприятливих умов для життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями» від 18 грудня 2007 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1228/2007>.
18. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг». від 23 травня 2017 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2053-19>.
19. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 80 «Порядок надання окремим категоріям осіб послуг із комплексної реабілітації (абілітації)». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2007-%D0%BF>.
20. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 2006 р. № 999 «Про затвердження Порядку забезпечення осіб з інвалідністю автомобілями». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/999-2006-%D0%BF>.
21. Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2006 р. № 1836 «Порядок надання дотації роботодавцю за рахунок коштів Фонду соціального захисту інвалідів на створення спеціальних робочих місць для інвалідів, зареєстрованих у державній службі зайнятості». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1234-2011-%D0%BF>.
22. Конвенція про права осіб з інвалідністю. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
23. Постанови Кабінету Міністрів України від 29.11.2006 р. № 1652 «Про затвердження Порядку забезпечення окремих категорій населення технічними та іншими засобами реабілітації і формування відповідного державного замовлення переліку таких засобів». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1652-2006-%D0%BF>.
24. Розпорядження «Про затвердження Плану заходів щодо поліпшення доступу до інформації осіб з вадами слуху шляхом субтитрування і сурдоперекладу». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2009-%D1%80>.
25. Шевченко І. Уповноважений президента з прав людей з інвалідністю Валерій Сушкевич: Мова не йде про те, що хтось злочинно не хоче щось робити для людей з інвалідністю. Просто звичайна ситуація: якщо можна не виконувати закони Укра-

їни, давайте не виконувати. Назва з екрана. URL: <https://www.unian.ua/society/2267936-upovnovajeniy-prezidenta-z-prav-lyudey-z-invalidnistyu-valeriy-sushkevich-mova-ne-yde-pro-te-scho-htos-zlochinn-ne-hoche-schos-robiti-dlya-lyudey-z-invalidnistyu-prosto-zvichayna-situatsiya-yakscho-mojna-ne-vikonuvati-zakoni-ukrajini-davayte-ne-viko.html>.

26. URL: www.facebook.com/krashche.razom.kr.

27. Як називати людей з інвалідністю. Назва з екрана. URL: https://24tv.ua/lyudi_z_invalidnistyu_ne_diagnoz_10_nadihayuchih_istoriy_uspihu_yaki_vas_zdivuyut_n897128.

28. Фестивалю «Почуй мене» не завадила навіть злива. Назва з екрана. URL: <https://vidpovidalni.org/2017/09/25/festyvalyu-pochuj-mene-ne-zavadyla-navit-zlyva/>.